

Zenon Jasiński

Model obywatela Europy w świadomości nauczycieli (doniesienie z badań)

Nasze marzenia i pozostałych krajów Europy Środkowej o wejściu do Europy, co faktycznie oznacza chęć przystąpienia tych krajów do EWG, są związane z magicznym myśleniem o podniesieniu standardu życia. W tym właśnie wyraża się związek między tematem konferencji a świadomością kandydatów na nauczycieli i nauczycieli na temat modelu obywatela, mieszkańca integrującej się Europy.

Dla jednych przyjęcie Polski do EWG oznacza otwarcie horyzontów myślowych, szanse zamieszkania w innym kraju, możliwości legalnego otrzymywania ciekawej pracy, poznania innych ludzi, podniesienia poziomu życia swojego i swojej rodziny tu w kraju lub za granicą. Dla drugich oznacza ubezwłasnowolnienie polskiej gospodarki, zalew rynku zachodnimi towarami, produktami komercyjnej kultury masowej, upadek obyczajów i polskiej kultury.

Pierwsi, często bezrefleksyjnie, chcieliby stać się obywatelami zintegrowanej Europy, natomiast u drugich rodzą się obawy przed czymś nowym, niechęć i przeświadczenie, że zintegrowana Europa nie może nam niczego zaoferować. To z tych kręgów wychodzą głosy mówiące o tym, że kulturowo i geograficznie jesteśmy dawno w Europie, czy twierdzące, że Europa przeżyła już swoją świetność¹ i nie czeka nas z jej strony nic dobrego.

Rodzenie się zintegrowanej Europy jest bolesne i długie. Podpisanie układu o Unii Europejskiej poprzedzone było burzliwymi dyskusjami i demonstracjami w niektórych krajach.

¹ Śpiewa o tym Agnieszka Fatyga w swojej piosence „Ech ty, Europo”.

Większość krajów „dwunastki” nie daje nadziei krajom Europy Wschodniej na szybkie przyjęcie do Unii. Przyczyną tego stanu rzeczy jest konieczność częściowej rezygnacji z tego co państwowe, narodowe na rzecz innych państw i narodów (np. dopuszczenie produktów rolnych z Europy Wschodniej na rynki krajów EWG). W jednym przypadku chodzi o pogorszenie poziomu życia (ze względu na konieczność zniesienia dotacji dla określonych gałęzi produkcji czy działów gospodarki, np. rolnictwa we Francji czy Niemczech), w innym na konieczność zaakceptowania innych norm prawnych (np. praw dziecka czy osłony socjalnej w przypadku Wielkiej Brytanii, ochrony swego rynku pracy itd.), nie-raz swoich przyzwyczajęń, innego spojrzenia na to, co wydawało się najdroższe, najważniejsze, odejścia od stereotypów, wyzbycia się niektórych cech charakteru, zaakceptowania innych ludzi, ich koloru skóry, postaw, upodobań i poglądów religijnych czy politycznych.

Zintegrowanej Europy nie będą tworzyli przywódcy państw, którzy podpisali układ w Maastricht, lecz społeczeństwa krajów, które przystąpiły do Unii Europejskiej lub przystąpią do niej w przyszłości. Nasza chęć „wejścia do Europy” jest postrzegana głównie w kontekście ekonomicznym. Tymczasem, poza aspektami ekonomicznymi tego problemu należy widzieć także kontekst społeczno-kulturowy procesów eurointegracji, któremu przedstawiciele nauk społecznych poświęcają tak mało uwagi.

Problem, który tu podejmuje wynika z badań prowadzonych wspólnie z Uniwersytetem w Osnabrücku a związanych z procesami eurointegracji, w ramach programu „Erazmus” (w badaniach tych ze strony niemieckiej uczestniczą: prof. Christian Salzman, prof. Carsten Meyer, Doc. Gerda Sitte, dr Jaroslav Krejčí).

Badania przeprowadzono na niewielkich grupach studentów w Rosji, Danii, Czechach, Słowacji, Polsce, Niemczech i w Wielkiej Brytanii przy pomocy prostego narzędzia badawczego składającego się z 3 pytań. Respondenci mieli za zadanie:

- 1) wymienić trzy słowa, które uważają za najpiękniejsze w swoim języku,
- 2) wymienić trzy cechy, które powinien posiadać mieszkaniec przyszłej Europy
- 3) wymienić trzy cechy, których powinien wyzbyc się mieszkaniec integrującej się Europy.

Badane zbiorowości były analizowane ze względu na płeć, wiek i kraj zamieszkania.

W badaniach polskich uczestniczyło 331 osób, w tym 126 studentów studiów dziennych i 205 nauczycieli - słuchaczy studiów zaocznych - studentów WSP w Opolu. Wśród badanych było 307 kobiet i 24 mężczyzn.

Tabela 1. Struktura wiekowa badanych

Wiek	Płeć				Razem	
	K		M			
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
do 20 lat	18	5,4	1	0,3	19	5,7
21-25 lat	162	48,9	5	1,5	167	50,4
26-30 lat	69	20,8	7	2,1	76	22,9
31-35 lat	33	9,9	7	2,1	40	12,0
36-40 lat	18	5,4	3	0,9	21	6,3
41-45 lat	7	2,1	1	0,3	8	2,4
	307	92,8	24	7,2	331	100

Można przyjąć, że słowa, które zostały uznane za najpiękniejsze w swoim języku mogą pozwolić na określenie tego, co każdy badany uważa w swoim życiu za najważniejsze i wiążą się one z wartościami, które ceni najwyżej.

Indeks słów był bardzo zróżnicowany, obfitował w wiele synonimów, w wielu wypadkach mieliśmy do czynienia z wieloznacznością znaczeń podanych słów, która nie pozwalała na jednoznaczną interpretację treści. Np. w przypadku słowa „kochanie” nie wiadomo było czy chodziło respondentom o rzeczownik (określenie osoby - jak w piosence „Kochanie, Ty moje kochanie”), synonim słowa miłość czy też „kochanie” jako czasownik (potoczne określenie stosunków seksualnych). W badaniach słowo „kochanie” traktowano jako synonim słowa miłość.

Przy zestawianiu słów brano pod uwagę kolejność, w jakiej były one wymieniane. Czy dane słowo pojawiło się na pierwszym, drugim czy trzecim miejscu? Bowiem w ankietach pojawiły się te same słowa w różnej kolejności.

Słowa te zgrupowano w 15 kategoriach, które obejmują słowa wyrażające określone stany, postawy lub wartości np. uczucia, postawy życiowe, części ciała, przyrodę itd.

W zestawieniu uwzględniono słowa wymienione w pierwszej kolejności, i sumę wyborów w całej grupie niezależnie od kolejności umieszczonego słowa.

Tabela 2. Najpiękniejsze słowa wybrane przez respondentów

Najpiękniejsze słowa	Słowa wymienione na 1. miejscu			Łącznie słowo wymieniono		
	L	%	R	L	%	R
1	2	3	4	5	6	7
1. miłość, kochanie	162	48,94	I	290	29,8	I
2. rodzina, matka, dziecko, ojciec, człowiek	61	18,43	II	153	15,7	II

1	2	3	4	5	6	7
3. przyjaźń, zaufanie, tolerancja, wolność	30	9,06	III	142	14,6	III
4. humor, zadowolenie, radość, szczęście	13	3,93	IV	51	5,25	VI
5. nadzieja, piękno, dobro, wdzięczność	12	3,63	V	79	8,1	IV
6. proszę, przepraszam	10	3,02	VI	40	4,1	VII
7. serce, oczy	-	-	-	11	1,1	XII
8. ojczyzna, pokój, dom	7	2,11	VII	19	1,9	XI
9. wiara	6	1,81	VIII	20	2,06	X
10. honor, prawda, uczciwość, sprawiedliwość, życzliwość, szczerość	6	1,81	VII	69	7,1	V
11. życie, zdrowie, młodość	5	1,51	IX	34	3,5	VIII
12. niebo, kosmos	4	1,21	X	12	1,2	XIII
13. macierzyństwo	4	1,21	X	25	2,5	IX
14. seks	-	-	-	13	1,3	XII
15. muzyka, poezja, nauka	3	0,91	XI	12	1,2	XIII
Razem	331	100		970	100	

Jest rzeczą charakterystyczną, że w naszych badaniach wpływ na wybory miał stosunek do zawodu. W grupie osób będących studentami »rodzina« znalazła się na III miejscu, natomiast w grupie osób pracujących, a więc pozostających najczęściej w związkach rodzinnych i posiadających własne doświadczenia w tym zakresie, wybrano »rodzinę« jako najpiękniejsze słowo na miejscu II, przy czym najczęściej była wymieniana »matka«. Warto tu zwrócić uwagę, że słowo »matka« zostało wybrane przez 28 studentów i 81 pracujących nauczycieli, tj. 1/3 badanych. Odpowiada to proporcjom, jakie uzyskano w badaniach przeprowadzonych na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu w Bratysławie. Natomiast młodzi Szwedzi uznali słowo »matka« za najpiękniejsze tylko w 4%. W oczach polskich respondentów nie zyskało sympatii słowo »ojciec«, gdyż na 331 badanych osób słowo to zostało uznane jako najpiękniejsze tylko przez 2 osoby. Może skłaniać to do refleksji nad przyczynami takiego wyboru. Czy jest to związane z tradycyjnym modelem rodziny, z jakim mamy do czynienia w Polsce (Kocha się matkę, jest ona bliższa emocjonalnie dzieciom, natomiast ojca obdarza się szacunkiem z tytułu pełnionych ról)? Czy złym spełnianiem roli ojca w rodzinie?, co w konsekwencji spowodowało, że więź emocjonalna z ojcem wśród badanych była słabsza niż z matką?

Zastanawiać może X ranga wiary i uczuć religijnych tylko 6 wyborów, tj. 1,8%, a także i to, że tak mało osób uznało za najpiękniejsze słowa »macierzyństwo i małżeństwo« - zaledwie 8 wyborów (2,4%). Być może dlatego, że

niektórzy badani pojmowali je jako coś nierozzerwalnego z rodziną czy matką i swoje wybory wiązali z tymi słowami.

Wśród wybranych słów nie ma takich, które wyraźnie określałyby polskość. Brak było słów związanych z symbolami narodowymi (ma je przecież każda grupa narodowa), nazwiskami lub miejscami drogimi każdemu Polakowi. W tym względzie polscy respondenci nie różnili się od swych kolegów i koleżanek z innych krajów. Oznacza to, że młode pokolenie nie jest zainteresowane podkreśleniem odrębności narodowych. Koreluje to wyraźnie z cechą, jakiej oczekuje się od Europejczyka a jaką powinna być tolerancja.

Analiza wybranych najpiękniejszych słów pozwala na określenie poziomu kultury językowej i duchowej młodego pokolenia Polaków, ich przyzwyczajęń, systemu wartości, życiowych aspiracji i dążeń.

Młodzi Polacy różnią się w wyborach najpiękniejszych słów w porównaniu ze swoimi rówieśnikami z Rosji, Anglii, Szwecji i z Czech.

Młodzi obywatele wspomnianych krajów wybierali najpiękniejsze słowa m.in. z obszaru przyrody ożywionej i nieożywionej, natomiast młodzi Polacy w swych wyborach problematykę przyrody ożywionej zupełnie pominęli na pierwszym miejscu. Może to świadczyć z jednej strony o niedocenianiu problematyki ekologicznej, braku miłości do krajobrazu ojczystego (efekt dotychczasowej działalności systemu szkolnego, ustroju i rodziny) itd.

Nasza młodzież, żyjąca w innych warunkach niż młodzież krajów Europy Zachodniej, ma poważniejszy stosunek do życia, musiała stawać wobec trudniejszych problemów, ma inny system oceny tego co werbalnie można określić jako najpiękniejsze.

Warto zwrócić uwagę na zestawy wybranych słów: niejednokrotnie słowa te należą do jednego kręgu znaczeniowego np.: »kocham, miłość, mama«, »miłość, macierzyństwo, dzieci« i pozostają ze sobą w logicznych związkach »miłość, wiosna, wakacje«, będące odzwierciedleniem przeżyć i przygód.

Nie analizuję poszczególnych słów ze względu na części mowy. Myślę, że może to zainteresować językoznawców.

Uwaga generalna, jaka narzuca się przy analizie wybranych słów odnosi się do dużego schematyzmu w doborze słów, małej ilości synonimów, nikłego zasobu językowego, traktowania spraw bardzo serio, braku poczucia humoru i optymizmu. Tylko kilka razy pojawiły się określenia związane z częściami ciała ludzkiego (oczy, serce) czy przyrodą (morze, łąka, rzeka).

Wyłania się raczej smutny obraz zmęczonych ludzi, którzy nie dostrzegają piękna życia i otaczającego ich świata.

Drugą kwestią podjętą w badaniach były cechy charakteru, jakie powinien posiadać mieszkaniec zintegrowanej Europy. Odpowiedzi na to pytanie pozwalają na stworzenie założonego modelu jednostki, wizji obywatela obdarzonego

pozytywnymi cechami, cechami, które pozwalałyby nam czuć się dobrze i bezpiecznie w swoim własnym kraju, a także i na terenie innych państw. Możliwość takiego ukształtowania społeczeństwa europejskiego, wyrażona werbalnie w badaniach, jest utopijna. Padające każdego dnia strzały w Sarajewie, Ulsterze, w kraju Basków, bezsilność społeczności międzynarodowej wskazują, jak odległa jest wizja społeczności europejskiej wyrażona w oczekiwaniach.

Tabela 3. Cechy charakteru, jakie powinien posiadać obywatel zintegrowanej Europy

Cechy	Liczba wyborów	%	Ranga
1. otwartość	17	5,14	V
2. wrażliwość na rzecz innych, życzliwość, empatia, dobroć	16	4,83	VI
3. tolerancja	134	40,48	I
4. wiedza, kultura, intelekt, błyskotliwość, elokwencja, kompetencje, znajomość języków	18	5,44	IV
5. miłość innych ludzi, przyjaźń, solidarność, szacunek	7	2,11	X
6. uczciwość, ufność, prawdomówność, szczerowość, wierność, rozsądek, rozważa, moralność, sprawiedliwość, skromność	58	17,52	II
7. przedsiębiorczość, operatywność, zaradność, oszczędność	22	6,65	III
8. pracowitość, sumienność, cierpliwość	16	4,83	VI
9. odpowiedzialność, odwaga, zdyscyplinowanie	9	2,72	IX
10. patriotyzm, umiłowanie wolności, dążenie do pokoju	2	0,60	XIII
11. umiejętność przewidywania, dalekowzroczność, otwartość na nowości, wiara, pewność siebie, niezależność, oryginalność, indywidualizm	6	1,81	XI
12. uprzejmość, gościnność, bezinteresowność	11	3,32	VII
13. poczucie humoru, optymizm	2	0,60	XIII
14. wszechstronność (wielojęzyczność)	3	0,91	XII
15. humanizm, demokracja, poczucie jedności i wspólnoty	10	3,02	VIII

Cechą, która wydaje się być dla Polaków najważniejsza, jako obywateli zintegrowanej Europy, jest tolerancja. Nie bez znaczenia były tu polskie tradycje historyczne w tym zakresie.

Podobnie uważali studenci z Fakultetu Pedagogicznego w Nottingham (Anglia) i studenci z WSP w Halle.

Jeśli w tych uczelniach na II miejscu znalazła się otwartość na sprawy innych, to w grupie polskiej ta cecha znalazła się dopiero na miejscu V (5,14%).

Wyniki nie różniły się w wyraźny sposób w grupach wiekowych.

Tabela 4. Pięć cech, jakimi powinien charakteryzować się mieszkańiec zintegrowanej Europy w opiniach studentów wybranych krajów?

Anglia	Niemcy	Rosja	Polska
1. Tolerancja	Tolerancja	Wiedza, nauka	Tolerancja
2. Otwartość	Otwartość	Umiejętność porozumienia	Uczciwość
3. Zrozumienie	Umiejętność porozumienia	dobroć	Przedsiębiorczość
4. Znajomość języka	Poszanowanie ludzi	pracowitość	Wiedza, kultura
5. Ład, porządek	Solidarność	Inteligencja	Pracowitość i cierpliwość

Źródło: zestawienie własne; por.: J. Krejči, Information über eine Umfrage zum Modell eines künftigen Europäers, Osnabrück 1992 (maszynopis)

Jedynie w grupie wiekowej 26-30 lat na miejscu III została wybrana pracowitość, sumienność, cierpliwość, (być może wpłynęły na to pierwsze doświadczenia zawodowe) w przeciwieństwie do cechy, która zyskała rangę III wśród badanych, jaką są umiejętności praktyczne. Trudniejsze warunki życia w naszym społeczeństwie sprawiają, że umiejętności rozwiązywania problemów dnia codziennego są w naszym społeczeństwie bardzo cenione.

Warto zwrócić uwagę na ten fakt, że Polacy zdają sobie sprawę z tego, że w zintegrowanej Europie będą potrzebni ludzie przedsiębiorczy i operatywni. Zdają sobie sprawę z tego, że tylko takie cechy będą mogły pozwolić im na funkcjonowanie w nowych warunkach.

Równie interesująca jest analiza cech, których powinien wyzbyć się mieszkańiec przyszłej Europy. Lista ta jest wyjątkowo długa i trudno wierzyć, że szybko będzie można z niej skreślać wady mieszkańców poszczególnych krajów.

Tabela 5. Jakich cech charakteru powinni się wyzbyć mieszkańcy zintegrowanej Europy?

Cechy	Liczba wyborów	%	Ranga
1	2	3	4
1. nietolerancja, fanatyzm religijny, niechęć pomocy innym ludziom	44	13,29	
2. zawziętość, agresja, złość, nienawiść, przemoc, brutalizm, zawiść, zazdrość	63	19,03	I
3. obojętność, uprzedzenia, zły stosunek do innych ludzi	10	3,02	
4. nacjonalizm, szowinizm, rasizm, pogarda	41	12,39	III
5. pazerność, zachłanność, chciwość, skąpstwo, materializm, konformizm, zaborczość	30	9,06	

1	2	3	4
6. duma, zadufanie, zarozumiałość, arogancja, chęć dominacji, egoizm, egocentryzm, snobizm, megalomania, populizm	48	14,50	II
7. konserwatyzm, kosmopolityzm, zamknięcie, krótkowzroczność, upór, zakompleksienie	6	1,81	
8. obłuda, zakłamanie, wiarołomstwo, pruderia, kołtuństwo, oszustwo, udawana uprzejmość, pycha	36	10,88	
9. głupota, lenistwo, niezaradność, pasożytnictwo, niechlujstwo	21	6,34	
10. wulgarność, chamstwo, prostactwo, małostkowość, niekompetencja, nieodpowiedzialność, nieuprzejmość	12	3,36	
12. uzależnienia, pijaństwo, cwaniactwo, kradzieże, chuli-gaństwo	8	2,42	
13. niesprawiedliwość, nieuczciwość, stronniczość	6	1,81	
14. służalczość, naiwność	3	0,91	
16. rozrzutność	1	0,30	

Między wybieranymi najpiękniejszymi słowami a wybieranymi cechami zachodziła dość ścisła korelacja. Osoby, które uznały miłość za najpiękniejsze słowo w języku polskim, uważały, że obywatel zintegrowanej Europy powinien charakteryzować się tolerancją (22%), wiedzą i kulturą, intelektem (18%), uczciwością, ufnością, prawdomównością, szczerością i rozsądkiem. Ich model nie powinien przejawiać takich cech, jak: zawziętość, nienawiść, agresja, brutalizm, zazdrość (14%), zadufanie, arogancja, chęć dominacji (11%), konserwatyzm, krótkowzroczność, kompleksy, 7,25% obojętność, uprzedzenia, zły stosunek do ludzi. Podobny związek istnieje wśród tych, którzy wybrali słowo »przyjaźń« czy »rodzina«.

Zestawiając trzy elementy: to jest to, co uważa się za najpiękniejsze w swoim języku, z cechami, które powinien posiadać obywatel zintegrowanej Europy i cechami, których powinien się wyzbyc można stworzyć model obywatela przyszłej Europy.

W świetle badań polskich obywatel wspólnej Europy powinien uznać, że najpiękniejszymi rzeczami i sprawami są: miłość, rodzina, rodzice, kochanie, przyjaźń, zaufanie, wolność i tolerancja. W jego charakterystyce powinny pojawić się cechy niezbędne: tolerancja (40%), uczciwość, ufność, rozsądek, rozwaga moralna (11,0%), operatywność, zaradność, pomysłowość (6,6%), niechęć do agresji, przemocy, brutalizmu i zawziętości, umiejętność wyzbycia się: dumy, zadufania, zarozumialstwa, arogancji, chęci dominacji, snobizmu, megalomanii, wszelkiego rodzaju nacjonalizmów, szowinizmu, rasizmu, pogardy dla innych ludzi i nacji. Warto podkreślić, że ten model przeciętny pokrywa się w zupełności z poglądami grupy respondentów w wieku 20-25 lat. Badani na-

uczyciele w wieku 31-40 lat różnili się tym, że cenili u przyszłego mieszkańca Europy: wrażliwość na problemy innych ludzi, empatię, życzliwość (22,5%), wiedzę o kulturze, intelekt, błyskotliwość, kompetencje, znajomość języków obcych.

Byli natomiast przeciwni konserwatyzmowi, kosmopolityzmowi, zamknięciu i oporowi w stosunku do innych. Być może taki wybór podyktowany został większym doświadczeniem życiowym respondentów należących do tej grupy.

Wnioski

1. Na obecnym etapie nie stwierdzono poważniejszych różnic między studentami polskimi a studentami z innych krajów w postrzeganiu modelu Europejczyka.
2. Istnieje stosunkowo duża zgodność w cechach, które powinien posiadać obywatel zintegrowanej Europy, i których powinien się wyżyć.
3. Istniejące różnice wynikają z tradycji kulturowych, poziomu życia dnia codziennego i doświadczeń życiowych.
4. Respondenci mają świadomość potrzeby wyposażenia obywatela zintegrowanej Europy w cechy uniwersalne, pozwalające układać stosunki międzyludzkie, grupowe, międzynarodowe na zasadach wzajemnego porozumienia, stosunki te powinny być głęboko humanistyczne i demokratyczne.
5. W badaniach polskich uwidoczniło się, pomijanie niektórych spraw i problemów (np. ochrona środowiska).
6. Porównując poszczególne grupy narodowe należy stwierdzić, że model widzenia przyszłego Europejczyka jest zbliżony.

Zestawiane cechy mają charakter uniwersalny. Dowodzi to dużych podobieństw kulturowych badanych społeczności. Obraz ten może wydawać się bardzo optymistyczny. Może być on jednak nieprawdziwy, ze względu na fakt ograniczenia badań do uczniów szkół średnich i studentów.

Przeprowadzenie badań na większych i bardziej zróżnicowanych grupach pod względem wieku, poziomu wykształcenia, zawodu i miejsca zamieszkania mogłoby bardziej uwiarygodnić ich rezultaty.

Zenon Jasiński

**Model of a Citizen of Europe as seen by Teachers
(report from a survey)**

Summary

„Entering Europe” requires not only adapting Polish legal system to the legal system of European Community; it also requires reforming consciousness of Polish society, cultural rapprochement, adapting different criteria for evaluation of other people and, to a certain extent, another system of values. The questioned teachers point to necessity of acquiring by a citizen of integrated Europe such features as: friendliness, honesty, righteousness, frankness, tolerance, initiative, knowledge, etc. In their opinion, a citizen of integrated Europe should get rid of: envy, relentlessness, intolerance, chauvinism and greed.

The survey showed that there is no significant difference between attitudes of Polish students and students from other countries.